

ÇELİK GÜLERSOY, *Kayıklar*, İstanbul 1983, 243 sayfa. Metin içi renkli ve siyah-beyaz resimler. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayınlarından. Fiyatı yazılı değil.

İstanbul iki kıtayı birbirine bağlayan bir yerde kurulu bulunduğu ve önemli su yollarından birini kontrol ettiği için, çağlar boyunca deniz ile en yakın ilişki içinde bulunan ve varlığını deniz ile beraber yürüten aktif merkezlerden birisidir. İnsanlar buraya sahip olduktan sonra korumak ve hatta güzelleştirmek için epey çaba harcamışlardı. Bu çabalar arasında İstanbul'un yakın yerler ile irtibatını devam ettirmek de bulunuyordu. Tarihin en eski devirlerinde bunun nasıl gerçekleştiği hakkında elimizde fazla bilgi bulunmadığı yanında Bizans İmparatorluğu zamanında buranın yakın yerleşim merkezleri ile ulaşımının nasıl sağlandığını bilmiyoruz. Hatta daha ileri gidersek, yakın yerleşim yerleri canlı bir grup içeriyor muydu diye düşünebiliriz. En fazlası Asya taraflarından gelen imparator ve erkânının İstanbul tarafına geçirilmesi çabası için belki Üsküdar diye adlandırdığımız yer Bizanslılar tarafından imar edilmiş idi. Fakat Türk devri tamamen farklıdır. Fethettikten kısa bir zaman zarfında benimseyip kendi uygarlık ve kültürleri ile donatıktan sonra İstanbul ve çevresi de nasibini almağa başladı. İşte bundan sonra yeni bir konu ve sorun ortaya çıkmış idi ki, o da yakın yerlerin İstanbul ile ulaşımı idi. Bu konudaki dağınık bilgileri Cengiz Orhonlu yeterli bir şekilde inceleyip ortaya koymuştu¹. Türk ulaşım tarihinde özel bir yer tutan rahmetliyi bir kez daha anıyoruz. Fakat konunun bu kadar ile kalmıyacağı doğaldır. Onun için meydandaki boşluğu doldurma görevini bir yaşam boyu İstanbul çalışmalarını sabır ve sebat ile üstlenen sayın Ç. Gülersoy doldurmuştur. Fotoğraf öncesi dönemden başlayarak minyatür ve gravürleri bu aletin ülkemize girişinden sonra alınan eski gösterimleri, hatta diğer güzel sanat kalıntılarını da ihmal etmemek için çabalayan sayın Gülersoy, eserlerinden bir yenisini ortaya çıkarmıştır.

Büyük boy halinde en iyi kağıda basılarak satışa verilen bu kitap yazarın sanat ve estetik anlayışının İstanbul üzerine yansımaları doğrultusunda hazırlanmış ve kaleme alınmıştır. Daha kapaktaki görünüm bile deniz, dağ, yeşillik, sahilsaray ile bütünleşen bu müstesna şehrin sularında süzülen ikiçifte bir kayıkta, İstanbul kibarlığının simgesi bayanları yansıtan bir tablo bulunmaktadır. Birbirinden güzel ve anlamlı tablolar, konuları aydınlatma sırasına göre konmuştur. En eski minyatürlerimizde çeşitli kayık ve gemi örnekleri bulunduğu için, bu eşsiz ulaşım aracı hakkında fikir sahibi olmaktayız. Bir an için, bunların gerçek mi yoksa nakkaşın düşlerinden mi yaratıldığı tereddüdü akla gelebilir. Bu tarz kalıntılar fotoğraf kadar sağlam olamazlar. Bu tarz bilgi ve görüntüler için tamamlayıcı bilgiler acaba nerede

¹ Rahmetli Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun, İstanbul'daki kayık ve kayıkçılık üzerine olan makalesi, şimdi şu toplu makaleleri kitabında bulunmaktadır: *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1984, s. 83-103. İzmir'deki Ege Üniversitesi yayınlarından. Hazırlayan, Salih Özbaran.

bulunabilir? Bu tarihçilerin ve arşiv malzemesi tarayanların görevidir. Kalıntıları ve buluntuları biraraya getirmekle bize epey malzeme kazandıran Gülersoy, Salтанat Kayığı olarak tanınan çeşide özel bir yer verir. Gerçi her devlet başkanının bir sıradan ulaşım aracına değil de, karizması ve sosyal gücüne orantılı bir araca bineceğini ve ancak bunların sonraki nesillere örnek olacağını biliyoruz. Şimdi tarihin karanlıklarına gömülen pek çok çeşidi arama çabası içindeyiz. Şimdi ise Deniz Müzesi koleksiyonu içinde kalan bir parça, geçmişi yansıtmaya ve Türk tahta işçilik ile oymacılık tekniğini canlı tutan bir kalıntıdır. Ç. Gülersoy, bunları kitabına almakla yaptığı hizmeti en ufak sandallara kadar getirerek tamamlamaktadır. Kayıkların büyük rakibi buharlı gemilerin Boğaziçi sularında görünmesi ve bir süre sonra da Kadıköy ile Adalara kadar uzanması kol kuvveti ile çalışan ulaşım araçlarının sonu olmuştur. Bununla beraber elde bol malzeme bulunması, araştırmaları daha da ileri götürecektir. Bunun için kanımca ilk akla gelen malzeme Bostancıbaşı Defterleri'dir. Boğaziçi ve Haliç kıyılarının adeta bir sosyal topoğrafyasını veren bu kaynaklardan büyük ölçüde bizi haberdar eden Reşad Ekrem Koçu idi². Bostancıbaşılar anladığım kadar ile bir bakıma deniz emniyetini sağlama bakımından da önemli idi. Ç. Gülersoy'un detaylı olarak anlattığı tenez-züh'ler sırasında ve pazar kayıklarının yolculukları sırasında çıkacak olası olayları bastırma yanında, arasıra İstanbul civarına şarap aramağa çıkan kişileri izlemeye başarılı idiler.

Kitap içinde kaynaklar ayrı ayrı değil de en sona konmuştur. Bunlar arasına katılacak daha epey eser bulunduğu kanısındayım. İstanbul'a gelen her bir gezgin veya temsilci, hiç değilse bir defa Boğaziçine bir gezi yapmış, bu gezilerini daha uzak yerlere götürmeler de olmuştu. Hepsisi de umulmadık bir şekilde ulaşım konularında bilgi vermektedir. Bunları liste olarak sunmak tarzında bir çabam yoktur. Fakat önemli bir kaynak yayınında bulunan kayıkçı esnafı konusuna burada yer vermek isterim. Bu da XVII. yy. ortalarında hazırlanan bir ücret klavuzudur³. Bu sayede İstanbul'un değil yakın yerleri İzmit, Pendik, İrva ve Poyraz gibi bilek gücü ile gidilmesi bir hayli güç yerlere bile uzantısı bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İnsan ve mal taşımada başarılı olan kayıklar, İstanbul'un su uygarlığına önemli bir katkısıdır. Bunu gerçekleştirmede başarılı olanları sonraki nesillere aktarmada önemli bir görev üstlenen ve başarıyla bitiren Ç. Gülersoy'u, yapılması

² S. Eyice, "Tarihçi ve folklorist Reşad Ekrem Koçu", *Türk Folklor Araştırmaları* XVI/322 (Mayıs 1976), sayfa 7641-7643. Bu yazı daha önce *Pirelli* XII/134 (Kasım 1975), s. 8-9 da yayınlandı.

³ Yaşar Yücel, *1640 tarihli Es'ar Defteri. Tıpkıbasım*, Ankara 1982, s. 118-122 arası 'Es'ar-ı Peremeciyan', s. 122 den sonra 'Kayıkçıyan'. Y. Yücel, *1640 tarihli Es'ar Defteri. Metnin Türk harflerine çevrili ve değerlendirilmesi*, Ankara 1982, s. 84-88 arası Kayıkçılara s. 81-84 arası peremecilere ayrılmıştır. Aynı metin kısa bir süre sonra tekrar yayınlandı: Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 268-277 arası Peremeciyan, s. 277-287 arası Kürekciyan.

Türkçeyi Varşova'da öğrenen bir Lehli türkologun, İstanbul'un Eminönü semtinde sandalcıyı 'Peramici, peramici' diye çağırdığı yaygın bir söylencedir.

güç bir işi bitirdiği için bir kez daha kutlamak isterim. Kitap bir sanat kitabı olmaktan öte, müstesna bir yerleşim merkezinin tarih içindeki yerini de belirtmede önemli bir iş görecektir.

Kitapta tabloların ve resimlerin tarih içinde İstanbul'un gelişmesi açısından önemi kadar, sosyal yaşam ve davranışların da nasıl geliştiği hususunda geniş bilgiler vermektedir. Şimdi artık en ufak bir izine bile rast gelemeyeceğimiz Kağıthane gezileri, Küçüksu ziyaretleri şimdi artık bu kitap içindeki bilgilerden öğrenilecektir. Yaptığı başarılı çalışmalara bir yenisini katan Gülersoy sabırlı çalışmaları ile daha başka konuları bitirmeli, vaad ettiği İstanbul kitaplığını bir an önce meydana getirmelidir.⁴

DOÇ. DR. MAHMUT ŞAKIROĞLU

---

⁴ Ülkemizin en eski devlet dışı kuruluşlarından biri olan Turing ve Otomobil Kurumu'nda metin ve güçlü çabaları ile birbirinden olumlu çalışmaları yürüten Çelik Gülersoy için, bak: *Sanat Çevresi* 69 (Temmuz 1984) adlı derginin özel sayısı. Nezih Başgelen, "Çelik Gülersoy", s. 18-32. Kendi kaleminden eserleri s. 50-90 arasındadır.